

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)

Cilt: 2- Sayı: 1- Haziran 2018

ISSN: 2587-1331

TÜRKİYE İLE KAZAKİSTAN'DAKİ YER ADLARININ ÇIKIŞ TARİHİ ÖZELLİKLERİNİN BAZI MESELELERİ (KARŞILAŞTIRMALI İNCELEME)

Abdulahap KARA*
Didar JUMEKENOVA**

ÖZET

Bu makalede Türkiye ile Kazakistan yer adlarının çıkış tarihi ve onların özellikleri incelenmiştir. Toponimi kavramı açıklanmıştır. Türkiye ile Kazakistan'ın yer adlarının veriliş özellikleri araştırılmıştır. Bunun yanı sıra her iki devletteki coğrafi nesnelere etnografik ve tarihi özelliklerine de değinilmiştir.

Araştırma konusuyla ilgili zengin bibliyografya ve yer adlarıyla ilgili sözlükler ile ansiklopedik kaynakların kullanılması bu çalışmanı güncel bir duruma getirmektedir.

Çalışmanın amacı, Türkiye ve Kazakistan'daki yer adlarının ortak ve farklı noktaları ile özelliklerinin ortaya konulmasıdır. Bunun için bu iki ülkedeki yer adları bir biriyle kıyaslanarak çalışılmıştır. Bununla birlikte araştırmacılar yer adlarının çıkış tarihini ayrıntılı bir şekilde açıklamak için onları özelliklerine göre bir kaç gruba bölerek incelemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Toponim, Yer Adları, Meskun Yerler, Bölge, Tarih, Coğrafi, Etnoloji.

SOME PROBLEMS OF THE CHARACTERISTICS OF THE AD OUT DATE IN TURKEY AND KAZAKHSTAN (COMPARATIVE EXAMINATION)

ABSTRACT

The history of toponyms' origin of Turkey and Kazakhstan is considered in the article. The meaning of notion "toponymy" is investigated. The peculiarities of origin of toponyms of Turkey and Kazakhstan are revealed. Besides, authors are paid attentions to ethnographic and historical peculiarities of geographic objects of both countries.

The applicability of work is based on great list of activities by theme of research, and so usage of toponymic dictionary and encyclopedic resources.

The aim of work was the exposure of common and different features in toponymic names and its distinctions. However, the comparative analysis of toponyms and the method of its conventional division on groups in base of study of peculiarities formation are conducted by the authors.

Key Words: Toponym, Toponymy, Populated Locality, Region, History, Geography, Ethnology.

GİRİŞ

Günümüzdeki hayatta yer adları önemli yer almaktadır. İnsan hayatı, yöresel yer adları, coğrafi isimler taşıyan meskun yerlerle bağlıdır. Bu nedenle *toponimi* (topos – yer, onomo – ad) yani yer adları hakkındaki bilim dalı ortaya çıkmıştır. Toponimi, yer, mekan ve meskun yerler adlarının çıkışını, manasını, bünyesinin gelişimini, yer adlarının verildiği yerleri, bugünkü durumunu, toponimlerin veriliş üslubunu, yazılışını ve diğer bir dilde nasıl verileceğini inceleyen bilim alanıdır. Toponimi, coğrafi, tarih, dil

* Prof. Dr. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, karavahap@gmail.com

** L.Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi'nin Doktora öğrencisi, Astana, didar-010682@mail.ru

bilimi, etnoloji bilim alanlarının arasındaki bağlantılara dayanarak gelişmektedir (Superanskaya, 1985:32-40).

Dünyanın herhangi bir bölgesinin toponimisi coğrafik isimlerin yığınağıdır ve kendine has özellikleri vardır. Yer adları, bölge ya da sahadaki tabiat görüntülerine, zenginliklerine, manzarasına, yer şekline ve oradaki insanların yaşam tarzına ilgili verilmektedir. Bunu hem Türkiye'deki hem Kazakistan'daki yer adlarıyla ilgili söylemek mümkündür.

Bu makalemizde Türkiye ile Kazakistan tarihindeki yer adlarının ve coğrafik isimlerin çıkışı bir kaç gruba bölünerek incelenmiştir. Böylece incelemek bu bölgelerdeki yer adlarının tarihi önemini ortaya konulması için imkan sağlamaktadır.

Türkiye ile Kazakistan'ın yer adları ve coğrafik isimleri aşağıdaki başlıklar altında incelemek mümkündür:

1. Yöresel Yerlerin İmgeleriyle İlgili Verilen Yer Adları

a) Türkiye'de yayla, kışla, oba, çiftlik, köy gibi yerleşme yerlerine o yerlerin tabii durumu göz önünde bulundurularak adlar verilmiştir. Örneğin, Bel, Belen, Belenalan, Belenköy, Belenyayla, Dere, Derealan, Derebağ, Dereçukuru, Deredam, Derekuyu, Dereyayla, Dereyolu, Dereova, Eğridere, Pınarbaşı, Subaşı, Dağdibi, Gedik, Gedikönü, Gökbel, Gökboynu (Eren, 2010:16).

Kazakistan'daki manzara ve yer şekliyle ilgili verilen yer adları çok sayıda bulunmaktadır. Kazak Türkçesinde yer isimlerinin verilmesinde o yerlerin tabii durumu, yer şekli göz önünde tutulduğu görülmektedir. Örneğin, Taldıbuyrat – “tepelerle kaplı yer”, Terensay – “derin dere”, Akbulak – “akar pınar”, Aşşıköl – “tuzlu göl”, Jaltırköl – “üzerinde ot, bitki bulunmayan açık su”, Akkum – “bitki yetişmeyen tümsek kumun rüzgar esmesiyle bir yerden diğer bir yere göçmesi”, Aksu – “yazın kurumayan, hızlı akışlı nehir” (Murzaev, 1984:43-44).

b) Farklı özgül tasvirleri ve simgeleri (rengi, sıfatı, özelliği, hacimi, yerleşimi) ile ilgili verilen yer adları:

Türkiye'de Meskun Yerler Klavuzu'na göre Kütahya, İzmir, Çankırı, Aydın ve Ankara illerinde Dumlupınar ismini taşıyan meskun yerler vardır. Dumlupınar adında eski bir Türkçe kelime saklanmıştır. İzmir, Antalya, Eskişehir, Samsun'da Dumluca adında köyler bulunmaktadır. Bu adlarda eski Türkçede kullanılan *dumlu* kelimesi saklanmıştır. Eski Türkçedeki *Dumlu – tumluğ* kelimesi “soğuk” demektir. Bu bilgilere göre Dumlupınar adı Soğukpınar anlamını vermektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin birçok il ve ilçesinde günümüzde de Soğukpınar, Soğuksu, Soğukkuyu, Karagöl, Aladağ gibi adlar vardır (Eren, 2010:18).

Belli bir sıfatı ve özelliğiyle ilgili verilen yer adlarına eski zamanlardan beri belli Kuruçay köyünün adı örnek olabilir. Kuruçay, günümüzde Burdur ilinin merkezinden batıya doğru Yeşilova ve Tefenni tarafına giden kara yolunun 15. kilometresinde yerleşen köydür. Kuruçay adı köyün içinden geçen, yılın büyük kısmında kuru kalan, sağanak yağışlar zamanında sel sularıyla dolan çay ile ilgili verilmiştir (Tuna. 2000:18).

Dağ ve dere kenarlarında, küçük tepeler üzerinde, yamaçlarda, platolarda yerleşmiş olan köylere buldukları yerlerin topografik özellikleriyle ilgili adlar verilmiştir. Örneğin: Pınarbaşı, Sameteli, Şapköy, Uzunalan, Yaylacık, Yeniköy ve Yeşilköy, Adatepe, Sapanca, Tepeköy, Araovacık, Dalyan, Karadoru, Oğlanalanı, Beşik, Maltepe ve Alancık v.s. (Yaşar-Örge Yaşar. 2010:602-603).

Kazakistan'da bu gibi topografik özelliklerden esinlenerek verilmiş yer adları çok sayıda bulunur. Örneğin: Alaköl (Ala göl), Aktastı (Ak taşı), Aktöbe (Ak tepe), Akkum (Ak kum), Kökay (Mavi ay), Karaadır (Kara tümsek), Karabulak (Kara pınar),

Karasu(Kara su), Köktöbe (Yeşil tepe), Kızıllar (Kırmızı yar), Kızılorda (Kırmızı orda), Kızıltau (Kırmızı dağ) (Toponimika Kazakhstana, 2010:816).

Belli bir sıfatına göre verilmiş yer adları: Aşşısay (Acı dere), Kenaşşı (Geniş acı), Jamantuz (Kötü tuz), Sasikkopa (Kamış ile saz yetişen pis kokulu yer), Suikbulak (Soğuk pınar), Sarkırama (Şelale), Jarık (Yarık)(Toponimika Kazakhstana, 2010:816).

Hacmi ve şekline göre verilmiş yer adları: Belkudık (Bel kuyu), Besoba (Beş kurgan), Bestöbe (Beş tepe), Beskayın (Beş kayın), Juantöbe (Büyük tepe), Korjinköl (Heybe göl), Uzinköl (Uzun göl) v.s. (Toponimika Kazakhstana, 2010:816).

2. Bitki Örtüsü İle İlgili Yer Adları

İnsanların yer adlarını vermede o çevrede yetişen bitki adlarından da yararlandığı görülmektedir. Örneğin: Türkiye’de Söğütlü, Söğütlük, Kavaklı, Kavaklıdere, Söğütözü, Çamlıca, Karaçam, Gökçam, Karaağaç, Kızılağaç, Kızılelma, Sarıkavak, Sarıçiçek, Sarısöğüt, Elmalı, Ayvalı, Ayvacık, Ahlatlıbel, Kızılcık, Kızılcıklı vb. yer adları vardır. (Eren, 2010:16-17)

Tarımsal ürünler ile ilgili isimlendirmede Türkçeyle birlikte Arapça ve Farsça kelimeler mevcut olan yer adları dikkat çekmektedir. Arapçadan Farsçaya, Farsçadan da Türkçeye geçen“ceviz” sözcüğünün kullanıldığı toponimlerin olduğu gibi, Türkçe ceviz anlamına gelen“koz” kelimesiyle de isimlendirmeler bulunmaktadır. Örneğin, Karacevizli ve Kozağacı gibi yer adlarında “ceviz” ve “koz” kelimeleri kullanılmıştır. Bu gibi yer adlarının Anadolu’da eskiden mevcut olduğu bellidir, bununla birlikte son dönemlerde de bitki örtüsüne dayalı isimlendirmelerin devam ettiği görülmektedir.

Bitki örtüsüyle ilgili verilmiş olan yer isimlerine örnek olarak şunlar verilebilir: Asmaca, Ayvaağacı, Bademağacı, Bağçecik, Bağderesi, Çeltükçü, Elmaağacı, İncirağacı, İncirkırı, Karaağaç, Karacevizli, Kozağacı, Nardepe, Panbukluk, Söğütseğer, Sümbüle, Üzümler, Zeytuncük (Özkan, 2012:175-176).

Kazakistan’da ise Kazak Türkleri her zaman yaşadıkları çevrede yetişen bitkiler dünyasına büyük önem vererek onlardan yararlanabilmişlerdir.

Kazakistan’ın birçok yerinde bulunan Taldısay (Söğütlü vadi), Sarımsaktı (Sarmısaklı), Karatal (Kara söğüt) gibi nehir adları, Taldıkorgan (Söğütlü kale), Kandıağaç (Kanlı ağaç), Aktoğay (Beyaz orman), Sarıtoğay (Sarı orman), Şiyeli (Vişneli), Jarkamıs (Kamışlı uçurum), Kökterek (Yeşil kavak), Kayındı (Kayınlı) gibi yerleşim merkezlerinin adları o çevrede yetişen bitkilerle ilgili verilmiştir (Birmağambetov, 1971:56).

Sarıkamıs, Moyıldı, Arşalı, Öriktisay, Agaştı, Karakoga, Miyalı gibi küçük yerleşim yerleri ile otlakların isimleri bu yerlerde kamış, idris, ardıç, kayısı, ağaç, saz, meyan gibi bitkilerin çok yetiştiğini belirtmektedir. Mesela, Juvalı yer ismindeki “juva” kelimesi, bozkırda yetişen yabani soğanın ismidir. Bu yer adının verildiği topraklara bakıldığında juvanın daha çok kuru ve tuzlu topraklarda yetiştiği görülmektedir. Böyle yerlerin otlarını (yabani soğanı) keçiler severek yer. Sığırların severek yediği yabani soğanın diğer bir türüne ise *sığır juva* denilmektedir. Belli bir alanda yetişen bazı otların isimlerinin yer adlarına geçmesi o yerin belli bir hayvanların beslenmesi için iyi olduğunu anlatmaktadır (Abdirahmanov, 1959:40).

3. Hayvan Türleri İle İlgili Yer Adları

Yer adlarını vermede o topraklarda yaşayan hayvanların adları da kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Tavşanlı, Kuşlu, Kuştepe, Güvercin, Güvercinlik, Turna, Turnadere, Turnagöl, Turnasuyu, Kargabük, Kargakonmaz, Kurt, Kurtbeli, Kurtdere,

Kurtboğaz, Kurtkuyusu, Kurttepe, Kurtluca, Koyunlu, Kuzuluk, Koçluca, Akkoyunlu, Karakoyunlu, Keçili, Karakeçili, Öveçli, Geyikli v.s. (Eren, 2010:17).

Türkiye’de balık kelimesiyle ilgili yer adlarının çok sayıda bulunması dikkat çekicidir. Bu mesele coğrafi özellikler ve bölgelerdeki mesleklerle ilgilidir. Örneğin, Balıkalın (Gazi Antep), Balıkbaşı (Muğla), Balıkdamı (Eskişehir), Balıkhisar (Ankara, Gümüşhane, Tokat), Balıklı (Amasya, Balıkesir, Çanakkale, Gazi Antep, Giresun, İstanbul, Manisa, Ordu, Trabzon), Balıkköy (Aydın), Balıklıdere (Balıkesir), Balıklıova (İzmir), Balıklısu (Giresun), Balıkpazarı (Bursa), Akbalık (Kocaeli) (Eren, 2010:27).

Kazakistan’da ise yer adlarında yabancı hayvanlar ile kuşların adı sık rastlanmaktadır. Kazakistan’daki bazı yer adları o çevrelerde yılan, ayı, kurt, dağ koçu, geyik, tavşan, sayga gibi hayvanların yaşadıklarını göstermektedir. Bu gibi yer adlarının tarihi çok eskilere gider ve yerel halkın avcılıkla ilgili gelenek-göreneklerinden bilgi verir. Bunun yanı sıra hayvanlar ile kuşlarla ilgili görüşlerini yansıtır. Bazı yer adlarında yırtıcı hayvanların isimleri geçmektedir. Mesela, Ayuvlu (Ayılı), Börili (Börülü), Kaskırlı (Kurtlu), Tülkili (Tilkili) vs. yer adları o topraklarda yaşayan hayvanlarla ilgili verilmiştir. Bazı durumlarda yer adları belli bir alanın yerel özelliklerini yansıtarak, o yer hakkında bilgi vermekte de faydalı olmuştur. Mesela, Koyandı (Tavşanlı) adı verilen bölgeler çalı bitkileri çok yetişen, kışlak için daha uygun yerlerdir. Bürkitti (Kartallı) yer adı ise insanların ulaşması zor olan yüksek kayalı ve dağlı bölgelere verilmiştir. Jılandı (Yılanlı) adı bu topraklarda yılanların çok bulunduğundan dolayı verilmiştir (Jartıbayev, 2009:255-257).

Bunun yanı sıra Balıktıköl – balık çok bulunan göl, Arkan balık gibi yer adları bazı bölgelerde balıkçılığın önemli olduğunu göstermektedir. Bu yer adlarına bakarak o çevrede hangi balık türlerinin bulunduğunu öğrenmek mümkündür (Abdirahmanov, 1959:32).

4. Göçebe Hayat İle İlgili Yer Adları

Anadolu’da Oğuz boylarının isimlerini taşıyan birçok yer adları mevcuttur. Bunlarla ilgili bilgiler Anadolu’daki yer adlarını tarih bakımından değerlendirmeye çalışan tarihçilerin araştırmalarında bulunmaktadır. Bu yer adlarına örnekler, Afşar (Avşar), Bayat, Bayındır, Beydili, Büğdüz, Çavundur, Çepni, Dodurga, Eymir, Kargın, Kınık, Kızık, Solur, Yazır v.s. (Eren, 2010:14).

Göçebeler çoğu zaman boy, kabile ve diğer etnik grupların isimlerini bildiren yer adlarını vermişlerdir; yerleşik hayata geçen halklar ise kişi isimleri, soy adları, takma adlar ve meslek adlarıyla ilgili yer adlarını oluşturmuşlardır. En eski sayılan etnik yer adları halkın eski zamanlardaki genetik oluşumunun karmaşıklığını ve farklılığını göstermektedir. O çevrede yaşamış olan boylar ve kabilelerin hayatı, yaşam tarzı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Örneğin, Kıpşak – etnik yer adı Kazak Türklerinin bir boyunun adını bildirmektedir. Jolan, Egindiköl ilçesindeki eski Türk yer adı, Barakpay, Barakıköl, Sandıktau ilçesindeki Türk-Barak yer adıdır. Korgaljin ilçesindeki yer adlarından biri Kerey, Kazakların etnik gruplarının adıdır. Altay, Şortandı ilçesindeki meskun yer. Yer adı, Altay boyunun adından gelmektedir (Akmola: Entsiklopedya, 1995:35-41).

5. Tarımsal Ürünler Ve Yerleşik Hayat İle İlgili Yer Adları

Tarla sözünün Türkiye’de yer adı olarak kullanıldığı sık sık görülmektedir. Örneğin, Baştarla, Boztarla, Taşlıtarla, Uzuntarla. Türkiye’nin Afyon, Eskişehir, Konya gibi birçok yerinde yer adı olarak geçen Bozan yer adı da tarla ile ilgilidir. Manisa, Kütahya, Samsun gibi illerde *bozan* kelimesi “sürülmemiş, boz tarla” anlamını vermektedir. Sivas ile Kayseri’de *bozan* kelimesinin yerine *boz* kelimesi

kullanılmaktadır. Öyleyse, Boztarla adındaki *bozsözü* “sürülmemiş tarla” anlamına gelmektedir (Eren, 2010:94).

Yerleşik hayat ile ilgili yer adları da toponimide önemli yer almaktadır. Kazakistan’daki bazı yer adları ziraatın gelişmesinin göstergesidir. Yaygın olarak kullanılan ekin, ekinlik, tarla terimlerinden oluşan yer adları çok sayıda kaydedilmiştir. Egindiköl, nehri ekinlik yanındaki nehirdir, Egintomar, küçük taşlı tarla. Egindi, Eginsay, Eginsor gibi yer adları da bulunmaktadır. Yerleşik hayat sürdürüp ziraat ve zanaat ile uğraşmanın neticesinde insanlar yeri işlemekten öte yer altı madenlerini inceleyip onları günlük hayatta kullanmayı da öğrenmişlerdir (Jerinin Atı – Elinin Hatı, 2006:702).

6. Şahıs Adları İle İlgili Yer Adları

Yer adlarını vermede kişi isimlerinin kullanıldığı da görülmektedir. Örneğin, Ahmet, Ahmetler, Ahmetağa, Ahmetbey, Ahmetli, Ahmetoğlu, Ahmetpaşa, Ahmettepesi, Karaahmet, Mehmet, Mehmetağa, Mehmetbey, Mehmetbeyli, Mehmetbeyobası, Mehmetçavuş, Karamehmet v.s. (Eren, 2010:16).

Kazakistan’da da kişi adlarıyla ilgili yer adları bulunmaktadır (antroponimler). Bu gibi isimler millete, halka hizmet eden belli bir şahsın şerefine verilmiştir. Örneğin, Abay, Amankeldi, Akan, Akırza, Akılbay, Akınbay, Baygabıl, Davgambay, Davılbay, Jabay, Janabay, Kajımukan (Toponimika Kazakhstana, 2010:8-12).

7. Dini Bakış Ve İnançlar İle İlgili Yer Adları

Buna örnek olarak İstanbul’un semtleri ile mahallelerindeki yer adlarını verebiliriz. Belli bir yerde türbesi bulunan ya da o yere herhahgi bir ilgisi olan evliyaların ismi verilmiş yer adları da vardır. Örneğin, Laleli, Erenköyü, Eyüp, Karacaahmet, Kuzguncuk - Kuzgun Dede, Vefa-Şeyh Ebu'l-Vefa'dan (Eyice, 1965:212).

Kazakistan’da ise yer adları çoğu zaman inançlarla ilgilidir. Örneğin, İmantav gölü (İman Dağı), Avliyebulak (Evliya pınar), Avliyeköl (Evliyagöl) gibi yer adları vardır. Araştırmalar sonucunda Avliyeköl ile ilgili inancın olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu gölün “Bir gece içerisinde kuruyup yok olduğu ve bir gecede tekrar dolduğu” söylenmektedir. Bu nedenle göle Avliyeköl yani Evliya göl adı verilmiştir (Bektasova, 1996:14).

8. Bir Önceki Toplumlardan Miras Kalan Yer Adları

Anadolu’daki şehir adlarının çoğu klasik devirlerde (Roma-Bizans) şekillenmiş ve şehir adlarının büyük bir bölümü Türk dilinin kelime yapısına ters düşmeyecek şekilde Türkçeye uygun telaffuzu ile korunmuştur. Fetihlerinden sonra Türkçe telaffuzları ile söylenir olmuştur (Güner-Ertürk, 2004:40). *Türkiye İl Merkezi Kent Adlarının Kaynakları Üzerine Bir Araştırma* başlıklı makale yazarları veren bilgilere göre “Sakarya İli’nin adı, Bizanslılar tarafından Sakarya Nehri’ne verilmiş olan “Sangarios”tan geldiği bilinmektedir” (Güner-Ertürk, 2004:44).

Aynı makalede verilen diğer bir örnek, Manisa şehrine ilgilidir. Manisa adının, Yunanistan’da Teselya bölgesinin doğusunda, Magnesia’da yasayan Magnetler ile ilişkili olduğu hakkında bilgi verilmiştir. “Gediz kıyısında, Spilos Dağı’nın kuzey eteklerinde kurulan kent, “Magnesio upo Spilo” adıyla anılmaktaydı. Bu ad, Roma Dönemi’nde “Magnesia ad Spylum” oldu. Manisa adı da Magnesia sözcüğünün değişime uğramasıyla, bugünkü biçimini aldı” (Güner-Ertürk, 2004:50).

Makale yazarları, Konya’nın eski adı olan İkonion, “tasvir” ya da “kutsal tasvir” anlamına gelen “ikon” sözcüğüne bağlanarak anlatıldığına değinmiş; şehir adının

nereden geldiğine ilgili malumatlar vermişlerdir. Klasik eski çağlarda “İkonion” olarak adı geçen Konya’nın İtalyan salnamelerinde “Conia”, bazı eserlerde “Cogne” ya da “Cona” şeklinde kaydedildiğini belirtmişlerdir (Güner-Ertürk, 2004:51).

Kazakistan toprakları kadim Türk yerleşimleri olduğu için Türk olmayan toplumlardan miras kalan isimler görülmemektedir. Ancak, XVII. yüzyıldan itibaren Çarlık Rusya’nın hakimiyeti altına giren Kazak topraklarında Türk yer isimlerinin yerine Tselinograd, Pavlodar, Ust-Kamenogorsk, Semipalatinsk gibi Rusça isimlerinin yaygınlaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

9. Kazakistan İle Türkiye’deki Ortak Yer Adları

Türkiye’nin birçok yerinde çok yaygın olarak kullanılan yer adları vardır. Bu adların anlamı kolaylıkla anlaşılır. Mesela, Akpınar, Aksu, Aktaş, Aktepe, Aladağ vb. (Eren, 2010:23). Kazakistan’da da birebir aynı yer adlarının olması dikkat çekicidir. Örneğin, Kazakistan bölgelerinde Akbulak (Akpınar), Aksu, Aktöbe (Aktepe) gibi yer adları yaygın olarak kullanılmaktadır. Alatav (Aladağ) ise Kazakistan’daki meşhur dağın adıdır. Karadağ – Karatav, Uludağ – Ulutav gibi yer adları da Türkiye ile Kazakistan’daki ortak yer adlarına örnek olabilir.

Eski Türk yer adlarından biri Çıgıltır Köl>Çıgıltır Gölü Orhun Yazıtlarında geçmektedir. Ramsted metinde bu yer adını *a’çığı’ltı’r köl* diye okuyup “Çigiltir gölü” anlamını vermiştir. Orkun, *çıgıltır köl* olarak okumuştur ve “Çıgıltır Gölü” olarak anlamlandırmıştır. Malov, *Açığ=Altır köl* olarak okumuştur ve *tuzlu göl* olarak anlam vermiştir. Aydarov da Malov gibi *Açıg Altır* şeklinde okumuş, aynı anlamı vermiştir. Moriyasu *Çıgıltır köl* olarak okumuş ve “the Lake Çıgıltır” olarak anlamlandırmıştır (Aydın, 2012:69).

Çıgıltır adının *çıgıltır> çivıltır> çildir> çıldır* şeklinde gelişim izlediğini öne süren fikirler mevcuttur. Yazar, tereddütlü olsa bile Çıldır gölü ve Çıldır ilçesinin adında bulunan Çıldır kelimesi ile ilişki kurulabileceği hakkında fikrini belirtmiş ve Kilis’teki Elbeyli ilçesinde bulunan Çıldıroba köyünün adında da aynı sözcüğün geçtiğini yazmıştır. Bununla birlikte Anadolu ve Orta Asya’daki yer adlarının arasındaki ilişkiye de değinmiştir: “Bu durumda Anadolu’daki yer adlarıyla Orta Asya’daki yer adları arasındaki ilişkiye bir örnek daha verilmiş olmaktadır. Buna göre Çıldır ilçesi adını, hemen yakınında bulunan Çıldır Gölün’den almış olmalıdır. Yerleşim yerlerine ad verilirken oradan geçen bir akarsu (ırmak, dere, çay vs.) veya yakınında bulunan dağ, tepe, göl gibi coğrafi öğelerden ilham alındığı bilinmektedir” (Aydın, 2012:70).

Çıgıltır Köl’ün bugün aynı adı taşımasından dolayı yerini tespit etmenin çok zor olduğu bellidir. Ancak yazar bununla ilgili kendi kanaatini şu sözlerle ortaya koymuştur: “Bir sonraki satırda geri dönüp Ötüken’de kışladıkları belirtildiğine göre Çıgıltır köl’ün Hangay dağ sırası batı tarafında bir yerde olması gerekir” (Aydın, 2012:71).

Kazakistan’ın yer adlarında da Jaltırköl adı yer almaktadır. Jaltırköl, acı, tuzlu göl adıdır. Jaltırköl adı “örtülmemiş açık göl”, “üzerinde bitki, ot olmayan açık su” manalarını verir. Kazakistan’ın Kuzey bölgesindeki Akmola, Kostanay, Pavlodar illerinde Jaltırköl adlı birkaç göl bulunmaktadır (Toponimika Kazakhstana, 2010:8-12).

Kazakistan ile Türkiye’de ortak yer adlarının çok sayıda bulunması tesadüf değildir. Buna Karadağ (Karatav), Uludağ (Ulutav), Çıldır gölü (Jaltırköl), Uzungöl (Uzinköl), Soğukpınar (Suvikbulak) gibi yer adları örnek olabilir. “Dağlara-tepelere, ovalara-yaylalara, denizlere-ırmaklara, yaylaklara-kışlaklara verilen adlar incelendiğinde Türk dünyasında ortak adların varlığının sebebi de Türklerdeki ad verme geleneğinden kaynaklanmaktadır” (Durbilmez-Tekin, 2014:118). Türkler yaşadıkları

coğrafyada yerleşim yerlerini adlandırırken yeni yerlere de eski yurtlarından bazı adları vermişlerdir.

SONUÇ

Bu makalemizde yaptığımız inceleme Türkiye ile Kazakistan'daki yer adları çıkışının bazı özelliklerini ortaya koymaktadır. Kazakistan toponimisindeki yer adları, o yerlerin gözle görülen özellikleri ile simgelerine dayanarak ortaya çıkmıştır. Bu mesele Kazak Türklerinin asırlarca hayvancılıkla uğraşmasından etkilenmiştir. Göçebe hayata uygun yaşam tarzını oluşturan insanlar iklim özelliklerini anlamaya, dağ, ova, sel yarığı, dağ geçidi ve diğer yer özelliklerini öğrenmeye mecbur kalmışlardır. Çünkü evcil hayvanlarını iyi otlatmak için, onları kötü hava şartlarıyla ilgili ortaya çıkan durumlarda koruyabilmek için ve göç ettiklerinde iyi yerlere yerleşmek için çay, nehir ve göllerdeki mevsimle ilgili değişimleri hesaba katmak gerekiyordu. Bu nedenle Kazakistan'ın yer adlarında göl, dağ, ova, vadi gibi coğrafik şekiller ile ilgili yer adları çok sayıda bulunmaktadır (Vodopyanova, 2006:21-50).

Türkiye yer adlarının bir özelliği, Anadolu'nun coğrafik isimlerinde bu bölgedeki dini bakışı yansıtan İslamla ilgili terimler bulunmaktadır. Kazakistan'da ise daha çok inançlarla ilgili yer adları bulunur.

Türkiye ile Kazakistan'daki yer adlarının ortak bir özelliği ise çoğu zaman hayvanlar ile bitkiler dünyasıyla ilgili isimlerin çok sayıda bulunmasıdır. Bu özellikler söz konusu olan bölgelerdeki halkların hayatı ve yaşam tarzından haberdar ederek onların hayvancılığa dayalı gelişim aşamalarını kapsamaktadır. Diğer şartlarda yaşamış olan bazı toplumlar ve halkların ilgisini çekmeyen tabii olaylar ile durumlar Türk halklarının yaşamında önemli rol almıştır. Göçebe hayat sürdüren Kazak Türklerinin tabiat sırlarını anlamaya çalışması, yaşadıkları bölgedeki çevre özelliklerini kendi yaşam tarzlarına uygun bir şekilde kullanmalarına imkan sağlamıştır.

Bazı yer adları belli bir bölgelerde yırtıcı hayvanların olduğundan haber vererek çobanın ya da sığırtmacının dikkatli olması gerektiğine işaret etmiştir. Yer adları hayvancılıkla uğraşan halk için büyük önem taşımıştır, çünkü belli bir yerlerde bulunan bitkiler ve hayvanlardan haberdar etmiş, yol göstermiştir.

Kazakistan'daki coğrafik yer adlarında Farsça, Arapça, Moğolca, Türkçe unsurlar çok sayıda bulunmaktadır. Anadolu yer adları ise çoğu zaman Yunan, Rum, Bizans kaynaklarına dayanmaktadır. Bu gibi gruplara ayırmak bu devletlerdeki gelişme tarihi ve coğrafik isimlerin oluşum özellikleriyle ilgili yapılmıştır.

KAYNAKÇA

ABDIRAHMANOV, A. (1959). *Kazakstannın Jer-Su Attarı*, Almatı: Kazak SSR Gılım Akademiyasının Baspası.

Akmola: Entsiklopedya (1995). Almatı: Atamura.

AYDIN, Erhan (2012). *Eski Türk Yer Adları, Eski Türk Yazıtlarına göre*, Konya: Kömen Yayınları, 1. baskı.

BEKTASOVA, B.K. (1996). *Kostanay Oblısının Jer-su Attarının Sözdigi*, Kostanay.

BİRMAGAMBETOV, A. (1971). *Bulay Dep Nege Ataymız? (Kızıktı Geografyalık Ataular)*, Almatı, Mektep Baspası.

DURBİLMEZ, Bayram – TEKİN, Fatma (2014). Nevşehir Yöresi Yerleşim Adları Üzerine Bir Değerlendirme, *Ciprus International University Dergisi*, C.20, S. 77, s.113-132.

EYİCE, Semavi (1965). İstanbul'un Mahalle Ve Semt Adları Hakkında Bir Deneme, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 14, s. 199-216.

- GÜNER, İbrahim - ERTÜRK, Mustafa (2004). Türkiye İl Merkezi Kent Adlarının Kaynakları Üzerine Bir Araştırma, *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, Sayı 12, Bahar 2004, s. 39-62.
- HASAN, Eren (2010). *Yer Adlarımızın Dili*, Ankara: TDK Yayınları.
- JARTIBAYEV, A. (2009). *Ortalık Kazakistan Aymaktık Toponimiyasının Özeti Meseleleri*, Almatı: Kiyelinguoeltanu Ortalığı.
- Jerinin Atı - Elinin Hatı. Entsiklopedyalık Anıktamalık* (2006), Almatı: Aruna Ltd.
- MURZAEV, E.M. (1984). *Slovar Narodnih Geografičeskih Terminov*, Moskva: Mısyıl.
- ÖZKAN, Selim Hilmi (2012). XVI. Yüzyıl Kayıtlarına Göre Alaiye (Alanya) Sancağında Yer Adları Üzerine Bir İnceleme, *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. 5, S. 3, June 2012, s. 169-182.
- SUPERANSKAYA, A.V. (1985). *Çto Takoe Toponimika?*, Moskva: Mısyıl.
- Toponimika Kazahstana. Entsiklopediçeskiy Spravoçnik* (2010). Almatı: Aruna Ltd.
- TUNA, Celal (2000). *Mağaradan Kente: Anadolu'nun Eski Yerleşim Yerleri*, C. 1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- VODOPYANOVA, S.G. (2006). *Toponimika Kazahstana*, Petropavlovsk.
- YAŞAR Okan - ÖRGE YAŞAR, Funda (2010). Ayvacık, Bayramiç, Çan, Ezine ve Yeniçe (Çanakkale İli) İlçelerinde Köy Adlarının Kaynakları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi - The Journal of International Social Research*, Volume 3 / 11, s. 599-611.